

İKLİM EYLEMİ BAĞLAMINDA 7. VE 8. SINIF TÜRKÇE DERS KİTAPLARINDAKİ METİN VE ETKİNLİKLERİN İNCELENMESİ¹

**Analysing the Texts and Activities in 7th and 8th Grade Turkish
Textbooks in the Context of Climate Action**

Erkan KÜLEKÇİ²

Kadir ALKAN³

Öz

Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarından (SKA) biri olan İklim Eylemi, insan kaynaklı çevresel sorunlara yanıt verme hedefiyle, iklim değişikliği ve etkileriyle mücadele kapsamında ivedilikle harekete geçilmesi gerekliliği olarak tanımlanmıştır. Türkçe dersi ve bu derste kullanılan kitaplar, iklim değişikliği konusunda farkındalık kazandırma ve öğrencileri eyleme geçmeye teşvik etme açısından etkili bir eğitim aracı olarak değerlendirilebilir. Bu çalışmanın amacı; İklim Eylemi bağlamında, ortaokul 7. ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki metin ve etkinliklerin, iklim değişikliği ve buna ilişkin çevre bilinci konularına yer verme durumlarını incelemektir. Çalışmada, nitel araştırma deseni ile doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın veri kaynağını, 2023-2024 eğitim-öğretim yılına ait Milli Eğitim Bakanlığı tarafından onaylanmış 7. ve 8. sınıf Türkçe ders kitapları oluşturmaktadır. Seçilen ders kitaplarında yer alan metin ve etkinlikler, iklim değişikliği ve çevre bilinci bağlamında sistematik bir şekilde incelenmiştir. Bulgular, Türkçe ders kitaplarında İklim Eylemi çerçevesinde konuların doğa sevgisi ve çevre sorunları ile sınırlı bir biçimde ele alındığını ortaya koymuştur. Ayrıca, iklim değişikliğine ilişkin doğrudan bilgilendirici içeriklerin yetersiz, etkinliklerin de yüzeysel kalabildiği tespit edilmiştir. Sonuç olarak, ders kitaplarında iklim değişikliği ve çevre bilinci konularına doğrudan ve daha fazla yer verilmesi gerektiği belirtilmiştir. Bu doğrultuda, öğrencilerin farkındalık düzeylerini artıracak ve iklim değişikliği ile mücadelede etkin rol almalarını sağlayacak içeriklerin oluşturulması önerilmiştir. Bu bağlamda güncellenecek Türkçe ders kitaplarının öğrencilerin iklim değişikliği konusunda bilinçli bireyler olarak yetiştirmelerine daha fazla katkı sağlayabileceği vurgulanmıştır.

¹ Bu çalışma, TÜBİTAK 2209-A Üniversite Öğrencileri Araştırma Projeleri Destekleme Programı kapsamında desteklenmiştir.

² Dr. Öğr. Üyesi, Kastamonu Üniversitesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, ekulekci@kastamonu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-8486-230X>

³ Lisans Öğrencisi, Kastamonu Üniversitesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, alkannkadir@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-8486-230X>

Anahtar Sözcükler: İklim değişikliği, iklim eylemi, sürdürülebilir kalkınma amaçları, Türkçe ders kitapları, Türkçe eğitimi.

Abstract

Climate Action, one of the United Nations Sustainable Development Goals (SDGs), calls for urgent measures to combat climate change and its impacts, aiming to address human-induced environmental problems. Turkish language classes and the textbooks used in these courses can serve as effective educational tools for building climate awareness and encouraging students to take action. This study examines the extent to which the texts and activities in Turkish language textbooks for 7th and 8th graders address climate change and related environmental awareness within the framework of Climate Action. A qualitative research design was adopted, using document analysis. The data source comprised the 7th and 8th grade Turkish textbooks approved by the Ministry of National Education for the 2023–2024 academic year. The texts and activities in these books were systematically reviewed with respect to climate change and environmental awareness. The findings indicate that climate action is treated only to a limited extent, with emphasis largely on general environmental issues and appreciation of nature. Direct, accurate, and age-appropriate information about climate change is insufficient, and many activities remain superficial rather than inquiry- or action-oriented. Consequently, topics related to climate change and environmental awareness should receive more explicit and extensive coverage in textbooks. In particular, content should be developed to strengthen students' understanding, foster critical engagement, and enable them to assume an active role in addressing climate change. Updating the Turkish textbooks accordingly would better support students' development as individuals who are informed about climate change and equipped to respond to it.

Keywords: Climate change, climate action, sustainable development goals, Turkish textbooks, Turkish education.

GİRİŞ

Birleşmiş Milletler (BM) üyesi ülkeler, 2030 yılına kadar “aşırı yoksulluğu sona erdirmek, eşitsizlik ve adaletsizlik ile mücadele ve iklim değişikliğini düzeltme” misyonu ile 17 küresel amaç üzerinde uzlaşmıştır. Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SKA) adı verilen bu girişim, tüm insanlar için daha iyi ve sürdürülebilir bir geleceğe ulaşmak için bir eylem planıdır. SKA, 17 amaç ve 169 hedeften oluşmaktadır ve 17 amacın hepsi birbiriyle bağlantılıdır. Bu amaçlardan biri de 13. amaç olarak gösterilen İklim Eylemi'dir. (Birleşmiş Milletler, t.y.; Küresel Amaçlar, t.y.). SKA-13 İklim Eylemi, özellikle insan faaliyetlerinden kaynaklanan doğa sorunlarına çözüm olma motivasyonu ile beraber “iklim değişikliği ve etkileri ile mücadele için acilen eyleme geçme” olarak tanımlanmıştır (Küresel Amaçlar, t.y.). Günümüzde iklim krizi, dünyamızı ve üzerindeki tüm canlıların yaşamını tehdit etmektedir.

İklim Eylemi'nin 5 alt hedefi bulunmaktadır ve bu hedefler ulusal ve uluslararası alanda iklim krizi ile ilgili tehlikelere karşı dayanıklılık ve uyum, politika ve strateji geliştirme ve uygulama, bireysel farkındalık, eğitim ve kurumsal kapasite geliştirme gibi konulara değinmektedir (Küresel Amaçlar, t.y.; T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, t.y.). Üçüncü alt hedef olarak “13.3. İklim değişikliğinin önlenmesi ve etkilerinin azaltılması ile iklim değişikliğine uyum ve erken uyarı konularında eğitim, farkındalık bireysel ve kurumsal kapasite geliştirmek” maddesine yer verilmiş ve bu hedefte de “13.3.1. Tüm eğitim kademelerinin müfredatına, iklim değişikliği hakkında azaltım, uyum, etki azaltma ve erken uyarı konularını entegre etmiş ülkelerin sayısı” gösterge olarak sunulmuştur (Birleşmiş Milletler, t.y.).

Bu bağlamda; 21. yüzyılın en önemli küresel sorunlarından biri olarak değerlendirilebilen iklim krizinin, sadece çevresel değil; aynı zamanda toplumsal, ekonomik ve kültürel sonuçlarıyla da dünya çapında çok yönlü bir tehdit oluşturduğu düşünülebilir. Bu tehdit, bireylerin ve toplumların yaşamlarında köklü dönüşümleri zorunlu kılmakta, sürdürülebilir kalkınma perspektifinden çevreye duyarlı bireylerin yetiştirilmesini bir

öncelik hâline getirmektedir. Özellikle erken yaşlarda verilen çevre eğitimi, bireylerin doğaya karşı sorumlu, bilinçli ve duyarlı birer yurttaş olarak yetişmelerini sağlayan temel bir araçtır. Eğitim sistemi içerisinde de çevre eğitimi, sadece fen bilimleri gibi doğrudan ilişkili derslerle sınırlı olmamalı; Türkçe gibi dil ve kültür derslerinde de bütüncül bir yaklaşımla ele alınmalıdır (Altun vd., 2024). Türkçe dersleri, öğrencilerin yalnızca dil becerilerini geliştirmekle kalmaz; aynı zamanda değer aktarımı, empati geliştirme ve toplumsal duyarlılık oluşturma açısından da etkili bir ortam sunar (Ekinci Çelikpazu & Aktaş, 2011; Susar Kırmızı, 2014). Çevre eğitimi ve farkındalığının dil dersleri aracılığıyla disiplinler arası bir yaklaşımla verilmesi; öğrencilerin hem dilsel hem de çevresel farkındalık düzeylerini bütüncül biçimde geliştirebilmeleri açısından önem arz etmektedir (Porto, 2025). Ayrıca, çevre temalı içerikler yoluyla öğrencilerin yaşantı zenginliği edinmesi, doğa ile anlamlı bağ kurması ve çevre dostu bireyler olarak yetişmesi mümkün hale gelmektedir (Göksel, 2024; Gülersoy & Civil, 2023; Nur, Anas & Pılu, 2022).

Eğitimin en temel araçlarından biri olarak ders kitapları öğrencilere akademik bilgi sunmanın yanında bireysel ve toplumsal değerleri aktarma, tutum geliştirme ve davranış biçimlerini şekillendirme işlevine de sahiptir (Küçükahmet, 2011; Risager, 2020). Bu kapsamda, eğitim öğretim sürecinde kullanılan temel kaynakların başında yer alan ders kitaplarının öğrencilerin öğrenme çıktıları üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu söylenebilir. Ders kitapları sayesinde hedef konular öğretmenler tarafından sınıfta sistemli ve etkili bir şekilde öğrencilere tanıtılabilir, öğrenciler de sınıf içinde ve sınıf dışında kendi öğrenme süreçlerini izleyebilirler (Caner & Kurt, 2020; Kılıç, 2021). Bu nedenle, ders kitaplarında yer alan metin ve etkinliklerin niteliği ve tematik çeşitliliği, öğrencilere kazandırılması hedeflenen değerlerin ve öğrenme çıktılarının içselleştirilmesinde kritik bir rol oynamaktadır. Türkçe ders kitapları araştırmacılar tarafından tema dağılımı, metin türleri dağılımı, dilbilgisi öğretimi, kazanım aktarımı, değerler eğitimi içerimi gibi konularda birçok kez incelenmiştir. Doğa ve çevre konusu bağlamında ise araştırmaların genellikle Fen Bilimleri, Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler derslerinde yoğunlaştığı, Türkçe ders kitaplarının bu anlamda geri planda kaldığı düşünülebilir (Erbaş, 2023; Önal & Maden, 2024; Tok vd., 2024). Ancak çevre bilinci ve iklim değişikliği gibi çok disiplinli konuların etkili biçimde kazandırılması için tüm ders alanlarının içeriksel katkısı elzemdir. Türkçe derslerinin ve ders kitaplarının iklim değişikliği konusunda farkındalık ve eyleme geçme açılarından yüksek potansiyele sahip olmasına rağmen mevcut içeriklerin genellikle yüzeysel düzeyde kaldığı, doğrudan çevre eğitimi ve iklim eylemi hedefleriyle bütünleşmediği savunulabilir (Tok vd., 2024).

İlgili alan yazınına bakıldığında, Türkçe ders kitaplarının çevre ve çevre eğitimi konularının sistematik biçimde incelendiği sınırlı sayıda çalışma görülmektedir. Başoğlu ve Sarıdede (2020), Türkçe ders kitaplarında sadece Doğa ve Evren teması altında yer alan metinleri çevreci eleştiri bağlamında incelemiş; metinlerin çevreci bir yaklaşım barındırmasına rağmen, bu yaklaşımın çoğunlukla yüzeysel ve kurgusal olarak yetersiz olduğunu vurgulamıştır. Benzer şekilde, Sağlam ve Miçooğulları (2021), eko-şiir türündeki metinlerin çevre bilinci oluşturmada potansiyel taşımasına rağmen ders kitaplarında bu tür içeriklere yeterince yer verilmediğini belirtmiştir. Susar Kırmızı (2014) da Türkçe ders kitaplarındaki metinler aracılığı ile doğal çevreye duyarlılığın kazandırılabilceğini belirterek ilkökul 4. sınıf düzeyindeki Türkçe ders kitaplarında en çok vurgulanan değer "doğa sevgisi" olduğunu saptamıştır. Ortaokul 5, 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarını çevre eğitimi konusunda inceleyen Altun, Kurt, Altun ve Kurt (2024), çevre ile ilgili konuların genellikle 6, 7 ve 8. sınıf kitaplarında yer aldığını fakat içeriklerin yüzeysel ve sınırlı seviyede sunulduğunu belirtmiştir. Gülersoy ve Civil (2023) de 6. sınıf Türkçe ders kitaplarında doğa ve çevreyle ilgili metinlerin sayıca yetersiz olduğunu ve verilen mesajların çoğunlukla kuramsal düzeyde olduğunu ortaya koymuştur. Benzer şekilde, çevre farkındalığı konusunda ortaokul Türkçe ders

kitaplarında bulunan metinleri inceleyen Göksel (2024) de ilgili konuların çoğunlukla duyuşsal ve bilişsel düzeyde ele alındığını, davranışsal boyutun ise sınırlı kaldığını vurgulamıştır. Bu durum, öğrencilerin çevreyle ilgili bilimsel kavramları ve sürdürülebilirlik ilkelerini yeterince öğrenememesine neden olabilmektedir. Bir diğer deyişle; mevcut araştırmalar, Türkçe ders kitaplarında çevre konusunun genellikle Doğa ve Evren teması altında sınırlı biçimde yer aldığını ve çoğu zaman bu içeriklerin uygulanabilir veya sürdürülebilir etkinliklerle desteklenmediğini göstermektedir (Gülersoy & Civil, 2023; Sağlam & Miçooğulları, 2021). Oysa çevre eğitiminin etkili olabilmesi için, doğrudan temalara yedirilmiş bütüncül, disiplinler arası bir yapı ve öğrencinin aktif katılımını destekleyen uygulamalı etkinlikler gereklidir (Gülersoy vd., 2020).

Alan yazınında Türkçe ders kitaplarındaki tema ve metin dağılımları çerçevesinde doğa ve çevre konularını inceleyen çalışmalar mevcut olmasına rağmen SKA başlığı altında iklim değişikliği ve etkileri bağlamında bu metin ve etkinliklerin bir bütün olarak incelenmesine daha önce rastlanmamıştır. Bu kapsamda; bu çalışma, gözlemlenen bu ihtiyaca odaklanmakta ve Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) onaylı 7. ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki iklim değişikliği farkındalığı ve azaltımı ile buna ilişkin çevre bilinci konularının SKA-13 İklim Eylemi bağlamında incelenmesini amaçlamaktadır.

7. ve 8. sınıflar için 2027-2028 eğitim ve öğretim yılına kadar kullanılacak 2019 Türkçe dersi öğretim programına göre ortaokul sınıf düzeyinde ders kitaplarında 8 temanın yer alması öngörülmüş ve konu önerileri program içerisinde sunulmuştur. Bu temalardan her düzey için zorunlu olan üç tema Erdemler, Milli Kültürümüz ve Milli Mücadele ve Atatürk temalarıdır (MEB, 2019). Öğretim materyallerinde (ders kitaplarında) yer verilmesi öngörülen diğer temalar ve konu önerileri de programda sunulmuş ve temaların sınıf düzeyine bu listeden seçimi ders kitabı yazarlarına bırakılmıştır. 2019 Türkçe dersi öğretim programında iklim değişikliği ve etkileri ile doğrudan ilgili konuları içerebilecek tema Doğa ve Evren olarak değerlendirilebilir; fakat diğer temaların altında da konu ile ilgili metin ve etkinliklere yer verilmesi konu zenginliği açısından beklenebilir.

2024 yılında tanıtılan ve uygulamaya koyulan Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli de Erdem-Değer-Eylem çerçevesinde “Yaşanabilir Çevre” altında Duyarlılık ve Temizlik başlıklarında çevre sorunları ve çevreyi koruma gibi yeterliklere değinmiş, beceriler çerçevesinde de okuryazarlık becerilerinden biri olarak “Sürdürülebilirlik” başlığına yer vermiştir (MEB, 2024a). Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli’ne göre hazırlanan ve 2024-2025 eğitim öğretim yılından itibaren 5. sınıftan itibaren kademeli olarak kullanılacak olan 2024 Ortaokul Türkçe Dersi Öğretim Programında temalar sınıf seviyelerine göre dağıtılmış sadece İletişim ve Sosyal İlişkiler teması her düzey için zorunlu tema olarak sabitlenmiştir. Çevre ve iklim konularıyla doğrudan ilişkili olarak Doğa ve İnsan teması 8. sınıf düzeyi için listelenmiş ve bu temada yer alabilecek konular detaylandırılmış özellikle sürdürülebilirlik, iklim krizi ve iklim eylemi kavramlarına vurgu yapılmıştır (MEB, 2024b). Ders kitaplarının hazırlanmasında esas alınan öğretim programlarının çevre/iklim ile doğrudan ilgili temalar altında önerdiği konular Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. 2019 ve 2024 Türkçe Öğretim Programlarında Doğa ile İlgili Temalar Altında Önerilen Konu Başlıkları

Yıl	Tema	Önerilen konular
2019	Doğa ve Evren (s.16)	Bitkiler, canlılar, çevre, çevrenin korunması, doğa, doğa olayları, doğal afetler, dünya, evren, gece, gezegenler, gündüz, hayvanlar, iklim, kar, manzaralar, mevsimler, renkler, uzay, yağmur, yeryüzü, yıldızlar, zaman bilinci vb.

2024	Doğa ve İnsan (8. sınıf) (s. 21)	Yaşadığımız Gezegen: bitkiler, canlılar, hayvan hakları, çevre, dünya, evren, uzay, gezegenler, manzaralar, mevsimler, renkler, yeryüzü, yıldızlar, zaman bilinci. Doğa Olayları: afetlerle yaşamayı öğrenme, afetlere karşı alınacak önlemler, afetler sırasında ve sonrasında yapılması gerekenler. Sürdürülebilirlik: temiz suyun ve suyu arıtmanın önemi, erişilebilirlik ve temiz çevre, sürdürülebilir toplulukların önemi, sorumlu üretim ve tüketimin önemi, bilinçli tüketici olma, israftan kaçınma, iklim krizi ve iklim eylemi kavramları, suda ve karada yaşamı korumanın önemi, doğaya saygı, çevre koruma, ekonomik büyüme ve sosyal gelişim, planlı şehirleşme.
------	-------------------------------------	---

Ortaokul 7. ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan metin ve etkinliklerin SKA-13 İklim Eylemi bağlamında iklim değişikliğinin etkileri ve çevre bilinci konularını ele alma durumları incelenen bu çalışmanın araştırma soruları aşağıdaki gibidir:

1. 7. ve 8. Sınıf Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin, iklim eylemi konusuna (iklim değişikliği, iklim değişikliğinin etkileri ve azaltımı) yer verme durumu nedir?
2. 7. ve 8. Sınıf Türkçe ders kitaplarındaki etkinliklerin, iklim eylemi konusuna (iklim değişikliği, iklim değişikliğinin etkileri ve azaltımı) yer verme durumu nedir?

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Bu çalışmada nitel araştırma deseni kullanılmıştır. Yıldırım ve Şimşek (2021), nitel araştırmayı gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi veri toplama yöntemleri kullanarak ele alınan olayları ve olguları bütüncül ve doğal bir şekilde ortaya koymayı amaçlayan araştırma türü olarak tanımlamaktadır. Araştırmada, veri toplama ve analizi sürecinde, doküman analizi yönteminden yararlanılmıştır. Doküman analizi bir amaca yönelik ilgili kaynakları bulma, inceleme, not çıkartma ve değerlendirme süreçlerini içermektedir (Karasar, 2012). Bu yöntem, araştırma amacı kapsamında ele alınan konu/olgu hakkında bilgi içeren dokümanların sistemli bir şekilde incelenmesine dayanmaktadır (Bowen, 2009; Yıldırım & Şimşek, 2021).

Örnekleme ve Kullanılan Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada veri toplama kaynakları olarak 2023-2024 eğitim öğretim yılında MEB Eğitim Bilişim Ağı (EBA) üzerinden erişimi sağlanabilen ortaokul 7. ve 8. sınıf Türkçe ders kitapları kullanılmış (Erkal & Erkal, 2022; Eselioğlu vd., 2021; Kır vd., 2021; Saygı, 2023) ve bu dört kitapta yer alan metinler ve etkinlikler iklim değişikliği ve etkileri bağlamında incelenmiştir.

2019 Türkçe Dersi Öğretim Programındaki metin türü dağılımı bilgileri göz önünde bulundurularak hem metin türü hem de çeşitliliği anlamında daha kapsamlı ve zengin bir seçenek sunacağı düşünüldüğü bu çalışma özellikle 7. ve 8. sınıf ders kitapları ile sınırlandırılmıştır. Benzer şekilde 2024 yılında onaylanan ve 5. sınıftan itibaren kademeli olarak kullanılacak olan 2024 Ortaokul Türkçe Dersi Öğretim Programında da sınıf seviyesine göre metin türlerinin dağılımında 7. ve 8. sınıf düzeylerinde neredeyse tüm metin türlerinin kullanılabileceği tekrar görülmektedir (MEB, 2024b). Ayrıca 2024 öğretim

programı her sınıf seviyesi için temaları sabit bir şekilde sunmuş ve bu araştırmanın konusu ile ilgili doğrudan ilişkili görülen “Doğa ve İnsan” temasına 8. sınıf düzeyinde yer vermiştir (MEB, 2024b). Araştırmada kullanılan ders kitapları Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Araştırmada Kullanılan Ders Kitapları

Sınıf düzeyi	Yayınevi	Tema	Yılı
7	MEB	Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe Ders Kitabı	2021
7	Özgün	Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe Ders Kitabı	2022
8	Ferman	Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe Ders Kitabı	2023
8	MEB	Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe Ders Kitabı	2021

Veri Analizi

Araştırmada ele alınan ders kitaplarının incelenmesinde doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Doküman analizinde genel olarak; tarama (yüzeysel inceleme), okuma (detaylı inceleme) ve yorumlama (değerlendirme) adımları takip edilerek veriler analiz edilmektedir (Bowen, 2009). Bu sayede dokümanlar sistemli olarak incelenmekte ve değerlendirilmektedir.

Bu çalışma kapsamında, iki araştırmacı tarafından Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarından biri olan “13. Amaç: İklim Eylemi” detaylı şekilde incelenmiş, “iklim değişikliği ve etkileri ile mücadele için acilen eyleme geçmek” genel hedefi altında yer alan alt hedefler doğrultusunda genel bir kontrol listesi hazırlanmıştır. Bu listede; doğa/çevre (genel), iklim (genel), iklim ile ilgili tehlikeler (doğal afetler vb.), iklim değişikliği/krizi ile ilgili önlemler, iklim değişikliği etkilerinin azaltılması, ilgili önlemler konusunda farkındalık artırımı ve iklim değişikliği ile ilgili politikalar maddelerine yer verilmiştir. Araştırmada kullanılan 7. ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarının içerikleri, bu maddeler ile doğrudan veya dolaylı ilişkileri çerçevesinde karşılaştırılmış ve değerlendirilmiştir. Her metin ve etkinlik için madde ile ilişkisi (örneğin, “iklim değişikliği/krizi ile ilgili önlemler” - Doğrudan / Dolaylı) işaretlenmiş sayfa numarası ve ilgili içerik/kanıt listeye not alınmıştır. Veri analizi sürecinde, araştırmacılar içerikleri dikkatle ve yinlemeli olarak gözden geçirmiş, kontrol listesindeki maddelere verilen cevaplar ve kanıtlar karşılaştırılmıştır.

BULGULAR

7. ve 8. sınıflar için 2027-2028 eğitim ve öğretim yılına kadar uygulanacak olan mevcut 2019 Türkçe dersi öğretim programına göre her sınıf düzeyinde 8 tema işlenmesi öngörülmüş ve tema ile konu önerileri öğretim programı içerisinde sunulmuştur. Metin dağılımı açısından da her temada üçü okuma, biri dinleme/izleme ve biri de serbest okuma metni olmak üzere toplam 5 metin kullanılmasının, toplamda ders kitabında 40 ana metnin yer almasının gerekliliği belirtilmiştir (MEB, 2019). Bu kapsamda, araştırmada kullanılan ders kitaplarında yer alan temalar, ana metinler ve etkinlikler detaylı olarak incelenmiştir.

Bu bölümde araştırma sonucu elde edilen bulgular her ders kitabı için tema boyutu, metin boyutu ve etkinlik boyutu olarak üç alt başlıkta sunulmaktadır. Bu üç başlık, ayrı boyutlarda olmasına rağmen doğaları gereği birbirini tamamlayan içerikler sunmaktadır. Bu nedenle, bulguların sunumunda birbiriyle örtüşen bölümler bulunmaktadır.

MEB Yayınları 7. Sınıf Türkçe Ders Kitabı İncelemesi

I. Tema boyutu

Ders kitabında (Kır vd., 2021); Duygular, Milli Mücadele ve Atatürk, Sağlık ve Spor, Okuma Kültürü, Erdemler, Kişisel Gelişim, Milli Kültürümüz ve Sanat olmak üzere 8 tema bulunmaktadır. Araştırma konusuyla doğrudan ilişkili sayılabilecek Doğa ve Evren teması ders kitabında bulunmamaktadır. Takip eden alt başlıklarda sunulan bulgular ışığında, ders kitabında doğa, çevre ve iklim konularında içerik bulunduran temalar Duygular, Erdemler, Sağlık ve Spor, Kişisel Gelişim ve Sanat olarak belirlenmiştir. Kitapta yer alan temalarda iklim eylemine doğrudan vurgu yapılmamakta; daha çok doğa sevgisi, çevre kirliliği, çevreye karşı duyarlılık, gelişen teknoloji ve çevreye katkıları, halk anlatımları ile doğa sevgisi işlenmektedir. Bu göndermeler ya metinlerle ya da etkinliklerle sağlanmıştır. Ayrıca, temalar içerisinde kullanılan görsellerin de araştırma konusuyla doğrudan ilgileri bulunmamaktadır.

II. Metin boyutu

Duygular temasında yer alan *Bir Dünya Düşünürüm* başlıklı şiir türündeki metnin için kullanılan görseller ve sayfa tasarımı doğa ve temiz çevre ile yakından ilişkilidir. Şiir, iyilik ve dostluk temalarına odaklanmış doğal güzelliklere dolaylı olarak gönderme yapmıştır. Aynı tema içindeki *Karadut* başlıklı dinleme metninde kesilen karadut ağacına üzülen bir çocuk anlatılmıştır. Burada da doğa sevgisi ve doğayı koruma konuları işlenmiştir. Bu iki metinde özellikle hazırlık etkinliğinde yer alan sorular ile konuya giriş yapılmış, metinlerin içerikleri ile de konuya dolaylı şekilde gönderimde bulunulmuştur.

Erdemler temasında yer alan *Bir Adam, Bir Köy, Bir Ülke* başlıklı serbest okuma metninde yalnız yaşayan bir adam toprağın kurumasını önlemek için palamut tohumu ekmektedir. Sonrasında palamut ekilen yer yeşillenmekte ve daha yaşanılabilir bir hale gelmektedir. Burada da ağaçların öneminden ve çölleşmeyi önlemeden bahsedilmiştir. Bu içerik de iklim değişikliğinin azaltımı ve ilgili önlemler konusunda farkındalık artırmaya yönelik bulunmuştur. Metinde konu ile ilgili herhangi bir görsel kullanılmamıştır.

Kişisel Gelişim temasında verilen *Başarıya Gitmek Mi Başarıyı Çekmek Mi?* metninde başarıya gitmek için doğaya, ormana çekilmek tavsiye edilmiştir. Ayrıca “Orman senin okulun olmalı.” mesajı verilmiştir. Burada doğa sevgisi ve ondan ilham alınmasının üzerinde durulmuş fakat doğrudan iklim ve çevre ile ilgili bir içerik veya görsel sunulmamıştır.

Sağlık ve Spor temasında yer alan *İki Tekerlekli Özgürlük* metninde kötüleşen çevre koşullarından yakınılmış, otomobillerin ve binaların çokluğundan bahsedilmiştir. Dünyanın yükünü hafifletmek adına da bisiklet kullanılması tavsiye edilmiştir. Bu tavsiye, iklim değişikliği ile ilgili önlemlere verilebilecek somut bir örnek olarak ele alındığından doğrudan ilişkili olarak değerlendirilmiştir. Metinde bisiklet süren insan görselleri tercih edilmiş, doğa ve çevre ile ilgili bir görsel kullanılmamıştır.

Sanat temasında yer alan *Ağaçtan Oyma Su Tası* metninde yaş ağaçların kesilmemesinin gerektiğinden bahsedilmiştir. Ayrıca metin içerisinde “Yaş kesen baş keser!” atasözüne yer verilmiş ve atasözünün vermek istediği mesaj üzerinde durulmuştur. Burada da ağaç ve doğa sevgisinden bahsedilmiş ve içerik atasözü ile desteklenmiştir.

III. Etkinlik boyutu

Duygular temasındaki *Bir Dünya Düşünürüm* başlıklı şiir türündeki metnin hazırlık çalışmaları kısmında “Nasıl bir dünyada yaşamayı hayal edersiniz?” sorusu sorulmuştur. Sayfa tasarımı ve metin için kullanılan görseller göz önüne alındığında bu soru için olası cevapların doğal yaşam ve temiz çevre ile ilgili olabileceği şeklinde bir değerlendirme

yapılmıştır. Bu metnin 7. etkinliğinde öğrencilerden “Benim Dünyam” konulu bir şiir yazmaları istenilmiştir. Metnin içeriği ve kullanılan görseller bağlamında, öğrencilerin bu etkinliklerdeki çıktılarının iklim değişikliği ve çevre ile ilişkili olabileceği şeklinde bir değerlendirme yapılmış ve bu etkinlik dolaylı olarak konuyla ilgili bulunmuştur. Duygular temasının *Çiçek Dürbünü* metninin 2. etkinliğinde soruların metne göre cevaplandırılması istenilmiştir. Son soruda “Etrafınıza çiçek dürbünüyle bakmış olsaydınız ne/neleri değiştirmek isterdiniz?” sorusu sorulmuş; metnin sunduğu bağlam içerisinde bu etkinlik ile çevre kirliliğine değinilebileceği öngörülmüştür. Aynı tema altında yer alan *Karadut* metninin hazırlık çalışmaları kısmında ise “Bitkilerin insan hayatında yeri ve önemi nedir?” sorusu sorulmuştur. Bu metnin 2. etkinliğinde de “Çocuğun yerinde olsaydınız çok sevdiğiniz karadut ağacınızın kesilmesine engel olmak için ne gibi önlemler alırdınız?” sorusu ile öğrencilerin doğayı korumaya yönelik fikirlerini paylaşmaları teşvik edilmiştir. Bunun yanında, *Karadut* metninin 4. etkinliğinde de öğrencilerden ülkemizde yetişen ağaç türleriyle ilgili grup çalışması yaparak hazırlıklı bir konuşma metni hazırlamaları ve sınıf içerisinde sunmaları istenilmiştir.

Kişisel Gelişim temasının *Adını Göklere Yazdıran Çocuk* metninin 4. etkinliğinde metinden bir alıntı ve ayrı bir haber yazısı (*Uzaydaki Çöplerimizi Toplama Zamanı*) verilmiştir. Haber yazısında uzaya atılan uyduların çöplüğe döndüğünden bahsedilmiş, uzay araştırmalarında daha çevreci teknolojiler geliştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu etkinlikte verilmek istenilen mesaj sorulmuş, çevreci ve sürdürülebilir teknoloji üzerinden iklim değişikliği ile ilgili konulara gönderme yapılmıştır.

Sağlık ve Spor teması altındaki *İki Tekerlekli Özgürlük* başlıklı metnin 2. etkinliğinde verilen soruların metne göre cevaplandırılması istenilmiştir. Bu sorulardan 3., 4. ve 5. sorular çevre duyarlılığı ve iklim bilinci oluşturmaya açısından ilişkili bulunmuştur: “3. Metinde geçen “... teknoloji ne kadar ilerlerse ilerlesin çevreyle dost ulaşım aracı ünvanı hâlâ bisiklete ait.” sözünü açıklayınız. 4. Yaşam alanlarımıza sahip çıkmak ve yaşlı dünyamızın yükünü hafifletmek için sizce neler yapılabilir? 5. Bisiklet dışında çevreye dost ulaşım araçları hangileridir?”

Özetle, iklim eylemi bağlamında MEB Yayınları 7. Sınıf Türkçe Ders Kitabı’nda iklim ve çevre sorunları gibi içeriklere sahip metin veya etkinlikler aşağıdaki gibidir:

Tablo 3. MEB Yayınları 7. Sınıf Türkçe Ders Kitabı İklim Eylemi ile İlgili İçerikler

Tema	Metin başlığı	İlgili içerik
Duygular	Bir Dünya Düşünürüm	metin, etkinlik, görsel
	Karadut	metin, etkinlik
	Çiçek Dürbünü	etkinlik
Erdemler	Bir Adam, Bir Köy, Bir Ülke	metin
Kişisel Gelişim	Başarıya Gitmek mi, Başarıyı Çekmek mi?	metin
	Adını Göklere Yazdıran Çocuk	etkinlik
Sağlık ve Spor	İki Tekerlekli Özgürlük	metin, etkinlik
Sanat	Ağaçtan Oyma Su Tası	metin

Özgün Yayınları 7. Sınıf Türkçe Ders Kitabı İncelemesi

I. Tema boyutu

Ders kitabında (Erkal & Erkal, 2022); Erdemler, Milli Mücadele ve Atatürk, Milli Kültürümüz, Doğa ve Evren, Bilim ve Teknoloji, Duygular, Sanat ve Kişisel Gelişim olmak üzere 8 tema bulunmaktadır. Bu temalardan doğa, çevre ve iklim konularında içerik

bulunduran temalar; Erdemler, Milli Mücadele ve Atatürk ile Doğa ve Evren temalarıdır. Diğer temalarda çevre sorunları ve iklim gibi konulara metin veya etkinlik boyutunda değinilmemiştir. Erdemler ile Milli Mücadele ve Atatürk temalarında yalnızca birer metinde doğa ve ağaç sevgisi üzerinde durulmuştur. Ders kitabında konuya ağırlık veren ve konuyla doğrudan ilişkili bulunan tema Doğa ve Evren temasıdır.

II. Metin boyutu

Erdemler temasındaki *Baba, Bana Bir Şiir Bul* başlıklı şiirde doğa ve hayvan sevgisine yer verilmiştir. Bu nedenle şiir dolaylı olarak konuyla ilişkili bulunmuştur. Ayrıca metin için kullanılan görseller de basit düzeyde kalmasına rağmen doğa ve çevre ile doğrudan bağlantılıdır. Milli Mücadele ve Atatürk temasında *Atatürk ve Anıları* metninde birinci anıda Atatürk çiftlikte ağaç dikmek istemekte fakat ağaçlar tutmamaktadır. Bunun sebebini daha sonra orada çalışan yaşlı adam vermektedir. Bu metin ağaçlandırma ve ağaç sevgisinden bahsettiği için konuyla ilişkilendirilmiştir.

Doğa ve Evren temasındaki *Küçük Yunus* metninde deniz kirliliğinden, denizlere dökülen çöplerden, denizlerde yaşayan hayvanların ölmesinden bahsedilmiştir. Hikâye türündeki bu metinde annesine yetişmeye çalışan bir yunusun kimyasal varillere çarpması sonucu zehirlenmesiyle kıyıya vurması anlatılmıştır. Metinde aynı zamanda denizlerdeki kirlilik üzerinde durulmuştur. Metin için kullanılan görseller de çevre kirliliği ve bunun olumsuz etkileri ile ilgilidir.

Son olarak, aynı temada yer alan *Dünya Kadar Plastik* başlıklı dinleme metninde plastiğin dünya üzerindeki serüveninden, dünya üzerinde üretilen plastikten ve bunların zararlarından bahsedilmiştir. Bu nedenle çevre ve iklim değişikliği konularıyla doğrudan ilişkili bulunmuştur.

III. Etkinlik boyutu

Milli Kültürümüz temasının en sonunda, takip eden temanın Doğa ve Evren olması nedeniyle Sonraki Metne Hazırlık kısmında ilk soruda çevre kirliliğinin sebepleri, ikinci soruda ise çevreyi korumak için çalışan sivil toplum kuruluşları sorulmuştur (1. Çevre kirliliğinin sebepleri ile ilgili araştırma yapınız. / 2. Çevreyi korumak için çalışan sivil toplum kuruluşlarını araştırınız. Bu kuruluşların adlarını, hangi amaçla kurulduklarını ve hangi çalışmaları gerçekleştirdiklerini öğreniniz.). Bu sorular iklim eylemi maddeleri ile doğrudan ilişkilendirilmiştir. Doğa ve Evren temasının ilk metni olan *Küçük Yunus* başlıklı metnin hazırlık çalışmalarında öğrencilerden bu soruların cevaplarını ve araştırmaları sonucu elde ettikleri bilgileri arkadaşlarıyla paylaşmaları istenilmiştir. Bu sayede, sınıf içinde çevre kirliliği ve doğayı koruma üzerine sözlü bir etkinlik planlanmıştır. *Küçük Yunus* metninin 3. etkinliğinde soruların metne göre cevaplandırılması istenilmiştir. Son soruda “Metne göre denizin katilleri nelermiş?” sorusu sorulmuş, cevap olarak suçlunun insanlar olduğuna atıf yapılarak farkındalık oluşturulmuştur. 4. etkinliğin b kısmında metnin konusu, ana fikri, yardımcı fikirleri sorularak iklim değişikliği konularında eğitimin ve farkındalığın yaratılması sağlanmıştır. 8. etkinlikte ana metinden bağımsız olarak bir haber metni verilmiştir. Bu haber metninde bir sosyal sorumluluk projesi kapsamında ortaokul öğrencilerine çevrenin korunmasına yönelik tesislerin gezdirileceğinden bahsedilmiştir. 9. etkinliğin a kısmında kutucuklarda çevre kirliliği, geri dönüşüm, doğaya atılan maddelerin doğada kalma süreleri küçük bilgiler şeklinde verilmiştir. Etkinliğin b kısmında ise geri dönüşümün önemi sorulmuştur. Böylece öğrencilerde farkındalık oluşturulması amaçlanmış ve geri dönüşüm ile çevre kirliliğinin azaltması teşvik edilmiştir. 10. etkinlikte *Küçük Yunus* başlıklı metinde koyu yazılan kısımda (Denizlere karışan lağımlar, zehirli fabrika atıkları, aldırmandan dökülen çöpler ve bırakılan kimyevi madde yüklü variller, yaşayan denizin

katilleriydi) anlatılmak istenen sorulmuştur. Burada da iklim ve çevre kirliliği ile ilgili öğrencilerde farkındalık oluşturulmak istenilmiştir.

Güz başlıklı şiir öncesinde verilen Sonraki Metne Hazırlık aşamasında “1. Küresel ısınmanın ne olduğunu ve iklime etkilerini araştırınız. 2. Ülkemizde küresel ısınmanın etkilerini görüyor musunuz? Araştırmanızdan hareketle düşüncelerinizi ifade eden bilgilendirici bir metin yazınız. Yazınızı grafik, tablo ve çizelgeyle destekleyiniz.” yönergeleri verilmiştir. Bu araştırma sonrasında bulunan bulgulara göre öğrencilerden bilgilendirici bir metin yazmaları istenilmiştir. Bu metnin hazırlık çalışmalarında da öğrencilerden araştırmaları sonucu elde ettikleri bilgileri ve yazdıkları metni arkadaşlarıyla paylaşmaları istenilmiştir. *Güz* şiiri, güz mevsimi ve özellikleri ile ilgili olup içerikte veya görsellerde iklim ve iklim değişikliği konuları ile ilgili bir unsura rastlanmamıştır. *Güz* metnini takip eden fakat şiirden bağımsız olarak verilen 5. etkinlikte küresel ısınmayla ilgili bir karikatür verilmiş ve öğrencilerin karikatür ile ilgili düşüncelerinin yazmaları istenilmiştir. Karikatürde; güneş ve erimekte olan bir dünya üzerinde bir kutup ayısı ve penguen durmakta, yanlarında da “küresel ısınmaya son verin” sloganı yazılı bir tabela bulunmaktadır. İklim değişikliği ile ilgili görsel üzerinden öğrencilerin dikkatini çekme ve onların konuyla ilgili düşüncelerini paylaşmalarını istemek İklim Eylemi ile doğrudan ilişkilendirilmiştir. Ayrıca, *Güz* metninin 8. etkinliğinde de doğa konulu bir kompozisyon yazılması istenilmiştir. Doğaya sevgisi ve farkındalık oluşturma konusunda bu etkinlik de ilgili bulunmuştur.

Dünya Kadar Plastik başlıklı dinleme metni öncesinde verilen Sonraki Metne Hazırlık aşamasında da “1. Çevre kirliliğiyle ilgili gazete ve dergi haberleri derleyiniz. 2. Çevreyi korumak için neler yapılması gerektiğini araştırınız.” yönergeleri verilmiştir. Bu metnin hazırlık çalışmalarında da öğrencilerden araştırmaları sonucu elde ettikleri bilgileri ve derledikleri gazete/dergi haberlerini arkadaşlarıyla paylaşmaları istenilmiştir. Ayrıca, bu metnin 1. etkinliğinde öğrencilere bazı kelimeler verilmiş ve bu kelimelerin anlamlarını yazmaları, kelimeleri örnek cümle içerisinde kullanmaları istenilmiştir. Özellikle “ambalaj, çözünmek, atık” gibi kelimeler ile çevre kirliliğinin oluşumu üzerine düşünülmesinin sağlandığı iddia edilebilir. 2. etkinlikte de verilen soruların (örneğin, Plastik neden çevreci bir malzeme değilmiş? Çöp adalar nasıl oluşurmuş?) dinleme metnine göre cevaplandırılması istenilmiş ve bu sorular ile çevre kirliliğine dikkat çekilmiştir. 3. etkinlikte de metnin konusu ve ana fikri sorularak çevre kirliliğine bir kez daha vurgu yapılmıştır. 8. etkinlikte atıkların doğaya verdikleri zararlar hakkında öğrencilerden araştırma yapmaları ve araştırmaları sonucunda bilgilendirici bir metin yazmaları istenilmiştir. Bu etkinlik, iklim değişikliği ve etkilerinin azaltılması farkındalığının sağlanması açısından ilişkili bulunmuştur.

Özetle, iklim eylemi bağlamında Özgün Yayınları 7. Sınıf Türkçe Ders Kitabı’nda iklim ve çevre sorunları gibi içeriklere sahip metin veya etkinlikler aşağıdaki gibidir:

Tablo 4. Özgün Yayınları 7. Sınıf Türkçe Ders Kitabı İklim Eylemi ile İlgili İçerikler

Tema	Metin başlığı	İlgili içerik
Erdemler	Baba, Bana Bir Şiir Bul	metin, görsel
Millî Mücadele ve Atatürk	Atatürk ve Anıları	metin
Doğa ve Evren	Küçük Yunus	metin, etkinlik, görsel
	Güz	etkinlik, görsel
	Dünya Kadar Plastik	metin, etkinlik

Ferman Yayıncılık 8. Sınıf Türkçe Ders Kitabı İncelemesi

I. Tema boyutu

Ders Kitabında (Saygı, 2023); Doğa ve Evren, Milli Kültürümüz, Milli Mücadele ve Atatürk, Sağlık ve Spor, Bilim ve Teknoloji, Erdemler, Vatandaşlık ve Sanat olmak üzere 8 tema bulunmaktadır. Bu temalardan da doğa, çevre ve iklim konularında yalnızca Doğa ve Evren temasında değinilmiş diğer temalarda ilgili bir içeriğe rastlanmamıştır. Doğa ve Evren temasında yalnızca etkinliklerde doğa, çevre ve iklim konularına yüzeysel olarak yer verilmiş, metinlerde konuyla ilgili doğrudan içerikler sunulmamıştır. Araştırma bağlamında, ilgili konuların kapsamlı, detaylı veya doğrudan değinilmediği, iklim değişikliği, çevre sorunları gibi konularda öğrencilerin farkındalıklarını artıracak içeriklere ve görsellere yer verilmediği tespit edilmiştir.

II. Metin boyutu

Doğa ve Evren temasının *Son Kuşlar* dinleme metninde yazarın yaşadığı adaya artık kuşların gelmemesinden, yol kenarlarındaki çimenlerin sökülmesinden, insanların doğaya bilinçsiz davranmasından yakınılmaktadır. Burada, doğa ve hayvan sevgisinden bahsedilmiş, İklim Eylemi konusuna direkt olarak değinilmemiştir. Bu dinleme/izleme metni için ders kitabında görsel kullanımı tercih edilmemiştir. Bu metin ile ilgili etkinliklerde de konuyla ilgili veya ilgisiz hiçbir görsel kullanılmamıştır. Ders kitabında konuyla ilgili başka bir metne rastlanılmamıştır.

III. Etkinlik boyutu

Doğa ve Evren temasında yer alan *Ağaçlar Al Giydi Kuşlar Dillendi* metninin 6. etkinliğinde öğrencilerden mevsim değişikliklerinin insanlar üzerindeki etkileri konulu bir tartışma yapılması istenilmiştir. 7. etkinlikte ise öğrencilerden mevsim değişikliğinin canlılar üzerindeki etkisi konulu hikâye edici bir metin (masal, fabl, hikâye vb.) yazmaları istenilmiştir. Bu etkinlikler, yönerge olarak iklim değişikliğine odaklanmamalarına rağmen sözlü ve yazılı olası çıktıları kapsamında dolaylı olarak konu ile ilgili olarak değerlendirilmiştir. *Son Kuşlar* başlıklı dinleme metniyle ilgili 2. etkinlikte öğrencilerden metinle ilgili soruları cevaplandırmaları istenilmiştir. Bu sorulardan 5. soru “Yazar, ‘Biz kuşları ve yeşillikleri çok gördük. Sizin için kötü olacak.’ cümleleri ile ne anlatmak istiyor?” yönergesi ile insanların doğaya verdikleri zararların olumsuz etkileri üzerine bir yönlendirme yapılmıştır. Bu metnin 7. etkinliğinde öğrencilerden dinledikleri metindeki olaylar kendi çevrelerinde yaşanıyor olsaydı ne yapacakları konusunda eleştirel konuşma stratejilerini kullanarak bir konuşma hazırlamaları istenilmiş, konuyla ilgili fikir ve çözüm yolları üretmeleri teşvik edilmiştir. Bu etkinlikler de İklim Eylemi ve alt amaçları ile ilişkili bulunmuştur.

Doğa ve Evren temasının ölçme ve değerlendirme kısmında verilen bir yazma etkinliğinde de “Aşık Veysel’in ‘Orman yurdun temelidir / Nesillerin evvelidir / Her sanatın ilkeli’dir / Ormandaki varlığa bak’ dördlüğünden ve bu temada edindiğiniz bilgilerden yararlanarak doğa sevgisi konulu bir bilgilendirici metin yazınız.” yönergesine yer verilmiştir. Aşık Veysel’in dördlüğünden hareketle doğa sevgisi konulu bilgilendirici bir metin yazılması istenilmiştir. Burada, İklim Eylemi konusuyla doğrudan ilgili olmasa da doğa sevgisi ve ormanların önemi işlenmiştir.

Özetle, iklim eylemi bağlamında Ferman Yayınları 8. Sınıf Türkçe Ders Kitabı’nda iklim ve çevre sorunları gibi içeriklere sahip metin veya etkinlikler aşağıdaki gibidir:

Tablo 5. Ferman Yayınları 8. Sınıf Türkçe Ders Kitabı İklim Eylemi ile İlgili İçerikler

Tema	Metin başlığı	İlgili içerik
Doğa ve Evren	Ağaçlar Al Giydi Kuşlar Dinledi	etkinlik

MEB Yayınları 8. Sınıf Türkçe Ders Kitabı İncelemesi**I. Tema boyutu**

Ders Kitabında (Eselioğlu vd., 2021); Milli Mücadele ve Atatürk, Bilim ve Teknoloji, Birey ve Toplum, Zaman ve Mekân, Doğa ve Evren, Milli Kültürümüz, Vatandaşlık ve Erdemler olmak üzere 8 tema bulunmaktadır. Takip eden alt başlıklarda sunulan bulgular ışığında, iklim değişikliği ve çevre konularında Erdemler ile Bilim ve Teknoloji temalarında yüzeysel bir ilişki, Doğa ve Evren temasında da somut bir vurgu tespit edilmiştir. Diğer temalarda İklim Eylemi konusuyla ilgili içeriklere veya görsellere yer verilmemiştir. Bilim ve Teknoloji temasında yalnızca tema sonu çalışma kısmında kısa bir etkinlik metnine rastlanılmıştır. Çoğunlukla ilgili içerikler Doğa ve Evren temasında yer almaktadır. Bu temada verilen metinlerde konuya göreceli olarak kısa bir şekilde değinildiği, daha ziyade metinlerden bağımsız etkinliklerde konuyla ilgili vurgunun ve yönlendirmelerin yapıldığı gözlemlenmiştir.

II. Metin boyutu

Bilim ve Teknoloji temasının Ünite Sonu Değerlendirme aşamasında verilen *Yenilenebilir Enerji Bir Numara* başlıklı metin, yenilenebilir enerjinin küresel ısınmanın önüne geçebileceğinden bahsetmektedir. Metni destekleyici olarak güneş enerjisi ve rüzgâr enerjisi ile ilgili görseller kullanılmıştır. Ancak temada geçen ana metinlerden olmadığı için sınıf içerisinde kapsamlı şekilde ele alınmayacağı öngörülmektedir.

Doğa ve Evren temasında yer alan *Hava Kirliliği* başlıklı dinleme/izleme metninde hava kirliliğinin ve küresel ısınmanın oluşumu detaylı olarak anlatılmış, küresel ısınma sonucunda dünya üzerindeki canlı yaşamının devamının tehlikeye gireceğinden bahsedilmiştir. Ayrıca, metin için kullanılan görsel de iklim krizi ve çevre kirliliği ile doğrudan bağlantılı bulunmuştur. İklim değişikliği ile ilgili farkındalık oluşturması açısından bu içerik doğrudan ilgili olarak değerlendirilmiştir.

Aynı temada yer alan *Canberra (Kanberra)* başlıklı serbest okuma metninde Canberra şehrinin kurulmadan önce ağaçlarının dikildiğine, yeşillığe önem verildiğine, yeşillik sayesinde trafik kazaları yaşanmadığına, hava kirliliğinin olmadığına değinilmiştir. İklim Eylemi konusu ile doğrudan bağlantısı olmasa da doğanın korunmasına, hava kirliliğinin önlenmesi için nelerin yapılmasına değinildiği için ilgili olarak tespit edilmiştir.

III. Etkinlik boyutu

Erdemler temasında *İnsanla Güzel* başlıklı şiirin hazırlık çalışmalarında “Doğa insan için yaratılmıştır. Doğa insanın varlığıyla güzelleşir, canlanır, anlam kazanır.” ifadesine yönelik öğrencilerin yorumlarını paylaşması istenilmiş fakat metinde temel olarak doğa ve iklim konusuna değinilmemiştir.

Doğa ve Evren temasının *Rüzgâr* başlıklı okuma metninin 5. etkinliğinde verilen görselde öğrencilerden, doğanın korunması ile ilgili düşüncelerini görselden yararlanarak anlatmaları istenilmiştir. Verilen görselde de geri dönüşüm için yapılması gerekenler, kirliliğe neden olan etmenler, yenilenebilir enerji kaynakları, yeşil doğa ve dünya betimlemeleri yapılmıştır. Etkinlik, içeriği ve olası çıktıları göz önünde bulundurularak iklim eylemi ile doğrudan ilgili bulunmuştur.

Gündüzünü Kaybeden Kuş metninden önce verilen Gelecek Derse Hazırlık kısmında “Küresel ısınmanın nedenleri ve sonuçlarını araştırınız” yönergesi ile metne ve konuya öğrencilerin ilgisi çekilmiş ve araştırma yaparak hazırlanmaları istenmiştir. Bu yönerge İklim Eylemi ve iklim değişikliği konularında öğrencilerin etkin katılım ile metne ve

temaya hazırlanmaları açısından önemlidir. Fakat içerik olarak metnin avlanma ve hayvanların öldürülmesi ile ilgili olduğu görülmektedir. Bu okuma metninin 8. etkinliğinde öğrencilerin küresel ısınma ile ilgili yaptığı araştırma doğrultusunda ve etkinlikte verilen grafik ile birlikte bilgilendirici metin yazmaları istenilmiştir. Bu yönerge ve etkinlikten beklenen çıktılar İklim Eylemi ve iklim değişikliği konusu ile yakından ilgili bulunmuştur.

Hava Kirliliği başlıklı dinleme/izleme metninden önce verilen hazırlık sorularında da (1. Hava kirliliğine sebep olan faktörler nelerdir? 2. Çevre kirliliğini engellemek için neler yapılabilir? Önerilerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.), hava kirliliğinin nedenleri ve çevre kirliliğinin engellenmesi için neler yapılabileceğinin araştırılması istenilmiştir. Ayrıca bu derse hazırlık için öğrencilerden yaşadıkları şehirdeki hava kirliliği oranı ile ilgili www.havaizleme.gov.tr adresi üzerinden bir araştırma yapmaları da teşvik edilmiştir. İklim değişikliğini önleme ve etkilerinin azaltılması, erken uyarı ve farkındalık konularında, bu metin kapsamında yapılan hazırlık etkinliği önemli bulunmuştur. Bu metnin 2. etkinliğinde verilen kelimelerin (atık madde vb.) anlamlarının tahmin edilmesi daha sonrasında ise sözlükten bulunulması istenilmiştir. 3. etkinlikte ise metinden hareketle cevaplandırılması istenilen sorular sorulmuştur. Özellikle üçüncü soru (Hava kirliliği hangi gelişmeden sonra tehlikeli boyutlara ulaşmıştır?) konuya dikkat çekmek açısından önemli bulunmuştur. 5. etkinlikte öğrencilerden “hava kirliliği videosu ile ilgili” görüşlerini yazmaları istenilmiştir. 7. etkinlikte de çevre kirliliği ile ilgili iki karikatür paylaşılmış ve bu karikatürlerin vermiş olduğu mesajların sınıf ortamında değerlendirilmesi istenilmiştir. Karikatürler, İklim Eylemi konusuna etkili şekilde değinilebilecek ortamı yaratmaya yönelik bir içerik olarak değerlendirilmiştir. Aynı metnin 8. etkinliğinde “Yaşadığınız şehrin hava kirliliği oranı ile ilgili bilgileri kullanarak bir haber metni yazınız.” yönergesi ile öğrencilerde özellikle yaşadıkları yerle ilgili çevre kirliliği farkındalığı oluşturmaları açısından iklim değişikliği ile ilgili olarak yorumlanmıştır.

Özetle, iklim eylemi bağlamında MEB Yayınları 8. Sınıf Türkçe Ders Kitabı’nda iklim ve çevre sorunları gibi içeriklere sahip metin veya etkinlikler aşağıdaki gibidir:

Tablo 6. MEB Yayınları 8. Sınıf Türkçe Ders Kitabı İklim Eylemi ile İlgili İçerikler

Tema	Metin başlığı	İlgili içerik
Erdemler	İnsanla Güzel	etkinlik
Bilim ve Teknoloji	Yenilenebilir Enerji Bir Numara	(metin)
Doğa ve Evren	Rüzgar	etkinlik, görsel
	Gündüzünü Kaybeden Kuş	etkinlik
	Hava Kirliliği	metin, etkinlik, görsel
	Canberra (Kanberra)	metin

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma kapsamında iki 7. sınıf iki de 8. sınıf olmak üzere dört Türkçe ders kitabı, iklim eylemi konusuna (iklim değişikliği, iklim değişikliğinin etkileri ve azaltımı) tema, metin ve etkinlik boyutlarında yer verme bakımından sistematik olarak incelenmiştir. İnceleme sonucunda, dört kitapta da sürdürülebilir kalkınma için küresel amaçlardan “İklim Eylemi” ifadesine açıkça yer verilmediği, iklim değişikliği ile ilgili konuların genellikle doğa sevgisi ve çevre sorunları ile sınırlı bir biçimde ele alındığı tespit edilmiştir.

7. sınıf için MEB Yayınları tarafından hazırlanan ders kitabında Doğa ve Evren temasının yer almadığı, diğer temalar altında, özellikle Duygular temasında, yer alan metinler ve etkinlikler ile doğa ve çevre konularına değinildiği görülmüştür. Bunun yanı sıra, 7. sınıf

için Özgün Yayınları tarafından hazırlanan ders kitabında Doğa ve Evren temasına yer verilmiş ve bu temada yer alan metin ve etkinliklerde de ağırlıklı olarak çevre bilinci ile çevre kirliliğini önleme gibi konulara değinilmiştir. 8. sınıf için Ferman Yayıncılık tarafından hazırlanan ders kitabında Doğa ve Evren teması bulunmaktadır. Fakat çevre, iklim ve iklim değişikliği gibi konularla ilişkilendirilebilecek sadece iki içerik tespit edilmiştir. MEB Yayınları tarafından 8. sınıf için hazırlanan ders kitabında da Doğa ve Evren temasına yer verilmiş ve bu temada araştırma konusuyla ilgili metin ve etkinlik boyutunda içeriklerin sunulduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca, kitapta etkinlik boyutunda farklı iki temada daha iklim ve çevre konularına değinilmiştir. Son olarak, özellikle 7. sınıf ders kitaplarında metinleri destekleyici ve konu ile ilgili görsellerin tercih edildiğini, fakat 8. sınıf ders kitaplarında özellikle dinleme/izleme metinleri için konuyu destekleyici görsellerin yeterince kullanılmadığı gözlemlenmiştir.

Doğa ve Evren teması mevcut Türkçe Dersi Öğretim Programı (MEB, 2019) kapsamında zorunlu olan üç temanın yanında ders kitaplarında yer verilmesi önerilen temalar arasındadır. Önal ve Maden (2024) ortaokul Türkçe ders kitaplarında küresel sorunlardan doğa ile ilgili olanların daha çok işlendiğini ve bu konuların beklendiği üzere en çok Doğa ve Evren teması altında sunulduğunu belirtmiştir. Benzer şekilde bu çalışmada da Sürdürülebilir Kalkınma için Küresel Amaçlardan biri olan İklim Eylemi bağlamında iklim değişikliği ve etkileri ile mücadele için farkındalığı artırma ve eyleme geçme konusunun da ağırlıklı olarak bu temayla ilişkilendirilebildiği gözlemlenmiştir.

Konu ile ilgili ders kitaplarında yer alan metinlerin çoğunlukla hikâye edici metin türleri olduğu tespit edilmiştir. Bu kapsamda, hikâye ve karikatür türü ön plana çıkmaktadır. Ayrıca, şiir türü de dört ders kitabında ilgili konuyu aktarma amacıyla tercih edilmiştir. Türkçe dersi öğretim programında belirtilen çoğu metin türünün 7. ve 8. sınıf ders kitaplarında kullanılabileceği belirtilmiştir (MEB, 2019; MEB, 2024b) ve metin türlerinin temalar arasında dengeli şekilde dağılması önerilmektedir. Bu kapsamda, ilgili temalar için seçilen metin türlerine de dikkat edilmesi ve konuların çeşitli türler aracılığı ile sunulması öğrencilerin yararına olacaktır. İklim değişikliği ve çevre ile ilgili konularda hikâye edici metin türlerinin yanı sıra güncel ve ilgi çekici bilgilendirici metinlere de (makale, fıkra, söyleşi gibi) yer verilmesi, konunun güncelliği ve önemi bakımından faydalı olabilir. 7. sınıf için Özgün Yayınları tarafından hazırlanan ders kitabında bu bağlamda bir çeşitlilik görmek mümkündür.

İklim eylemi konusunda kullanılacak metin ve etkinliklerin, anlama odaklı (okuma ve dinleme/izleme) ve anlatma odaklı dil becerilerinin (konuşma ve yazma) gelişiminde güncel ve gerçekçi bir bağlam oluşturarak katkı sağlayacağı öngörülmektedir. Bu içerikler aracılığıyla açık bir şekilde desteklenen iklim eylemi konusunda sunulan bilginin içselleştirilmesi ve davranışa dönüştürülmesi de kolaylaşabilecektir. Sağlam ve Miçoogulları'nın (2021) belirttiği gibi, öğrencilerin çevreye duyarlılık geliştirebilmesi için yalnızca doğa güzelliklerine odaklanan değil, aynı zamanda çevre sorunlarını tanımlayan, sorgulayan ve çözüm öneren farklı tür metinlerin ve etkinliklerin çoğaltılması gerekmektedir. Göksel (2024) de çevre farkındalığının bilişsel ve duyuşsal boyutuna olduğu kadar davranışsal boyutuna da odaklanan içeriklerin, Türkçe ders kitaplarında sayı ve nitelik olarak artması gerektiğini vurgulamıştır. Çalışmalarında benzer sonuçlara ulaşan Altun ve diğerleri (2024) de derinlemesine işlenen içeriklerle öğrencilerin çevreye karşı olan sorumluluklarını bireysel olduğu kadar toplumsal ve kültürel boyutlardan görerek içselleştirebileceğinin altını çizmiştir.

İklim değişikliğinin Türkçe ders kitaplarında sınırlı bir şekilde ele alındığını, ilgili konuların genellikle çevre sorunları ve doğa sevgisi gibi içeriklerle sunulduğunu gösteren çalışma bulguları daha önce yapılan araştırmaların sonuçlarıyla da örtüşmektedir. Tok, Çobanoğlu ve Tok (2024) ortaokul Türkçe ders kitaplarında çevre bilincini geliştirme

kapsamında çevre kirliliği, atık kontrolü, geri dönüşüm, doğa sevgisi gibi konuların ele alındığını, bu konularda öğrencilere düşen sorumluluklara değinildiğini belirtmiştir. Başoğlu ve Sarıdede (2020), ortaokul Türkçe ders kitaplarının çevreci yaklaşıma sahip olsalar bile, metinlerin nitelik açısından yetersiz kaldığını ve öğrencilerde eleştirel çevre bilinci geliştirme konusunda derinlikten uzak olduğunu vurgulamaktadır. Benzer biçimde, Gülersoy ve Civil (2023) de çevre içeriklerinin genellikle Doğa ve Evren teması ile sınırlandırıldığını ve ders kitaplarında uygulamaya dönük, davranış kazandırmaya yönelik içeriğin eksik olduğunu belirtmiş, okul dışı etkinliklerin de sürece dahil edilmesini önermiştir.

Bu çalışmada kullanılan veri setinin, 2023-2024 eğitim-öğretim yılında Milli Eğitim Bakanlığı tarafından onaylanan Türkçe ders kitaplarıyla sınırlı olması çalışmanın zamansal bir sınırlılığıdır. Ancak ders kitaplarının kabul edildikleri ilgili Talim ve Terbiye Kurulunu kararında belirtilen öğretim yılından itibaren beş öğretim yılı olduğundan incelenen kitapların hâlen kullanımda olduğu ve içerik açısından büyük ölçüde güncelliğini koruduğu düşünülmektedir. Bu nedenle, güncel durumun değerlendirilmesi açısından bulguların hâlâ anlamlı olduğu belirtilebilir. Ayrıca, çalışmanın sonuçlarının gelecek dönemlerde yapılacak içerik güncellemelerine yönelik karşılaştırmalı incelemelere destek teşkil edebileceği düşünülmektedir. Böylece çalışmanın zamansal sınırlılığı, araştırmanın değerini azaltmaktan ziyade, daha sonraki çalışmalar için referans noktası oluşturma potansiyeli taşımaktadır.

Araştırma bulguları doğrultusunda, Türkçe ders kitaplarında iklim eylemi ve iklim değişikliği konularına açık bir şekilde yer verilmesi, öğrencilerin bu konularda etkin bir şekilde katılımlarını sağlayacak içeriklerin oluşturulması önerilmektedir. Bu kapsamda, Türkçe öğretim programında yer alan tema ve konu listeleri Sürdürülebilir Kalkınma için Küresel Amaçlar kapsamında güncellenebilir, özellikle Doğa ve Evren, Doğa ve İnsan gibi temaların altında iklim değişikliği, doğal afetlere ve iklim krizine yönelik önlemler ve iklim eylemi kapsamında çevre koruma ile ilgili doğrudan konu başlıklarına yer verilebilir. Bu sayede, ilgili içerikler daha güncel, açık ve etkili şekilde öğretim materyallerinde sunulabilir ve sınıf içerisinde ele alınarak konu ile ilgili farkındalık artırılabilir. Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Öğretim Programları Ortak Metni'nde (MEB, 2025) ve güncel Ortaokul Türkçe Dersi Öğretim Programında (MEB, 2024b) yer alan Sürdürülebilirlik okuryazarlığı becerisi ve "iklim krizi" ile "iklim eylemi" başlıklarını açıkça öneren 8. sınıf Doğa ve İnsan teması bu konuda önemli bir gelişme olarak görülebilir. Bu hususta, Türkçe öğretmenlerinin ders kitaplarındaki mevcut içerikleri SKA ve İklim Eylemi bağlamında geliştirmeleri ve detaylandırmaları da yararlı olabilir. Ayrıca, ileride yapılacak öğretmen ve öğrenci görüşmeleri ile sınıf gözlemlerini içeren kapsamlı ve uzun süreli durum çalışmaları sınıf içi uygulamalar hakkında daha sağlıklı bulgular ortaya koyabilecektir. Sonuç olarak, iklim değişikliği farkındalığının Türkçe ders kitaplarında daha sistematik, açık ve uygulamaya dönük biçimde ele alınması hem öğrenci düzeyinde farkındalık geliştirme hem de SKA hedeflerine ulaşmak için eğitimin gücünden faydalanarak eyleme geçme açısından anlamlı ve kalıcı katkılar sunacaktır.

KAYNAKÇA

- Altun, A., Kurt, N., Altun, Ş., & Kurt, F. (2024). Ortaokul Türkçe ders kitaplarının çevre eğitimi açısından incelenmesi. *Socrates Journal of Interdisciplinary Social Researches*, 10(48), 89-109. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14544263>
- Başoğlu, N. & Sarıdede, H. (2020). Türkçe ders kitaplarında yer alan metinlerin çevreci eleştiri bağlamında incelenmesi. *Turkish Studies - Education*, 15(5), 3157-3173. <http://dx.doi.org/10.47423/TurkishStudies.45705>

- Birleşmiş Milletler. (t.y.). Sustainable development goals. 23 Nisan 2025 tarihinde <https://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-development-goals/> adresinden erişildi.
- Bowen, A. G. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal*, 9(2), 27-40. <https://doi.org/10.3316/QRJ0902027>
- Caner, M., & Kurt, B., (2020). Ders kitabı değerlendirme yaklaşımları. *ZfWT Journal of World of Turks*, 12(1), 365-382.
- Ekinci Çelikipazu, E. & Aktaş, E. (2011). MEB 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan metinlerin değer iletimi açısından incelenmesi. *Journal of Turkish Studies*, 6(2), 413-424.
- Erbaş, A. A. (2023). İlkokul öğretim programları ve ders kitaplarında küresel ısınma ve iklim değişikliği. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(2), 728- 746. <https://doi.org/10.17240/aibuefd.2023..-1163459>
- Erkal, H. & Erkal, M. (2022). *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu 7. Sınıf Türkçe ders kitabı*. Özgün Matbaacılık, Ankara.
- Eselioglu, H., Set, S. & Yücel, A. (2021). *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu 8. Sınıf Türkçe ders kitabı*. Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara.
- Göksel, A. (2024). Ortaokul Türkçe ders kitaplarında çevre farkındalığı. *International Journal of Language Academy*, 12(4), 433-451.
- Gülersoy, A. E., & Civil, H. (2023). 6. Sınıf Türkçe ders kitaplarının çevre eğitimi açısından incelenmesi. *Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi*, 10(2), 25-42.
- Gülersoy, A. E., Duşger, İ., Dursun, E., Ay, D. & Duyal, D. (2020). Nasıl bir çevre eğitimi? Çağdaş yaklaşımlar çerçevesinde bazı öneriler. *Turkish Studies*, 15(5), 2357-2398. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.44074>
- Karasar, N. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemi* (23. baskı). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kılıç, D. (2021). Ders kitabının öğretimdeki yeri. Ö. Demirel ve K.. Kiroğlu (Ed.), *Ders kitabı incelemesi* (5. baskı, s.38-50) içinde. Pegem Akademi.
- Kır, T., Kırman, E., & Yağız, S. (2021). *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu 7. Sınıf Türkçe ders kitabı*. Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara.
- Küçükahmet, L. (2011). Eğitim programlarında ders kitaplarının yeri. L. Küçükahmet (Ed.), *Konu alanı ders kitabı inceleme kılavuzu* (3. baskı, s.17-32) içinde. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Küresel Amaçlar. (t.y.). Sürdürülebilir kalkınma için küresel amaçlar. 23 Nisan 2025 tarihinde <https://www.kureselamaclar.org> adresinden erişildi.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2019). *Türkçe dersi öğretim programı (ilkokul ve ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar)*. Milli Eğitim Bakanlığı.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2024a). *Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli - öğretim programları ortak metni*. Milli Eğitim Bakanlığı.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2024b). *Ortaokul Türkçe dersi öğretim programı (5, 6, 7 ve 8. sınıflar)*. Milli Eğitim Bakanlığı.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2025). *Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli - öğretim programları ortak metni*. Milli Eğitim Bakanlığı.

- Nur, S., Anas, I., & Pilu, R. (2022). The Call for environmentally-based language teaching and green pedagogy: Climate actions in language education. *Elsya:Journal of English Language Studies*, 4(1), 77-85.
- Önal, A., & Maden, S. (2024). Ortaokul Türkçe ders kitaplarındaki küresel sorunların incelenmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(3), 903-922. <https://doi.org/10.32709/akusosbil.1180632>
- Porto, M. (2025), How can language education contribute to securing a livable planet?. *TESOL Quarterly*, 59(2), 585-618. <https://doi.org/10.1002/tesq.3321>
- Risager, K. (2020). Language textbooks: windows to the world. *Language, Culture and Curriculum*, 34(2), 119-132. <https://doi.org/10.1080/07908318.2020.1797767>
- Sağlam, M. H., & Miçooğulları, M. (2021). Ortaokul Türkçe (5-8. Sınıflar) ders kitaplarında yer alan “Doğa ve Evren” temasının ekoşir bağlamında incelenmesi. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(3), 686-697. <https://doi.org/10.17556/erziefd.818876>
- Saygı, S. (2023). *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu 8. Sınıf Türkçe ders kitabı*. Ankara: Ferman Yayıncılık.
- Susar Kırmızı, F. (2014). 4. Sınıf Türkçe ders kitabı metinlerinde yer alan değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 12(27), 217-259.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (t.y.). 23 Nisan 2025 tarihinde Türkiye ve sürdürülebilir kalkınma amaçları. <http://www.surdurulebilirlikalkinma.gov.tr> adresinden erişildi.
- Tok, S., Çobanoğlu, E. O. & Tok, M. (2024). İlkokul ve ortaokul Türkçe ders kitaplarının çevre bilinci geliştirmesi açısından incelenmesi. *Trakya Eğitim Dergisi*, 14(2), 924-941. <https://doi.org/10.24315/tred.1400690>
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (12. baskı). Seçkin Yayınevi.